

УДК 821.111

Б. В. Корнелюккандидат філологічних наук,
Класичний приватний університет**«IN LOVE, WHO RESPECTS FRIEND?»: ПАРАДОКС ФІНАЛЬНОЇ СЦЕНИ КОМЕДІЇ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА «ДВА ВЕРОНЦІ»**

Статтю присвячено аналізу фінальної сцени комедії В. Шекспіра «Два веронці», що, попри незгасаючий інтерес фахівців у галузі літератури до творчості Великого Барда, залишається недостатньо вивченою та навіть малозрозумілою. З огляду на отримані в ході проведеного дослідження результати твір має підкреслено іронічний характер, показуючи ставлення видатного драматурга до «кодексу джентльмена» ренесансної Англії. Виявляється, що іронія п'єси, яка з легкістю прочитувалась елизаветинськими глядачами, полягає у невідповідності дій та вчинків юних веронців тим обставинам, у яких вони опинилися. Чинячи як благородні джентльмени, вони насправді до фіналу комедії втрачають навіть статус добропорядних громадян: вигнанець Валентин стає очільником розбійницької зграї, а Протей, поступово скочуючись у прірву зрад та лицемірства, погрожує Сильвії з'валтуванням. Однак твір, втілюючи ренесансний дух оптимізму, все ж закінчується щасливо: друзі пробачають одне одного і знаходять своє кохання. Така зміна настрою можлива, адже герої комедії ще дуже молоді, тому драматург сподівається, що згадані життєві перипетії дозволять їм подорослішати і цінувати вірну дружбу та незрадливе кохання.

Ключові слова: комедія, іронія, парадокс, елизаветинська доба, соціокультурний контекст.

Постановка проблеми. Мистецький геній Вільяма Шекспіра значною мірою визначив характер періоду, що вважається першою «золотою добою» в історії культури Англії. Великий Бард створив цілу низку яскравих та самобутніх творів, що вражають змістовою багатовимірністю, концептуальною насиченістю та естетичною самобутністю. Останнім часом у західному літературознавстві з'явилася ціла низка дослідницьких праць, присвячених творам видатного драматурга, що довгий час перебували на периферії наукового інтересу фахівців цієї галузі. Однією із таких п'єс є романтична комедія «Два веронці», що все ще залишається маловивченою. Саме цим фактом і зумовлений вибір теми представленої розвідки, спрямованої на розгадку парадоксу фінальної сцени комедії.

Актуальність цієї статті полягає в інтенсифікації у сучасному літературознавстві наукового інтересу до інтерпретації Шекспірових творів. Такі дослідження, з одного боку, дають змогу краще зрозуміти авторські інтенції та особливості художнього мислення драматурга, з іншого – сприяють апробації найрізноманітніших дослідницьких підходів та методик.

Метою статті є визначення специфіки сприйняття парадоксального фіналу комедії «Два веронці» реципієнтами елизаветинської доби. Задля цього колізії п'єси проаналізовано крізь призму соціокультурного контексту та етико-психологічних стереотипів, що визначали природу світобачення глядачів-елизаветинців.

Виклад основного матеріалу. Романтична комедія «Два веронці» посідає особливе місце серед ранніх творів Вільяма Шекспіра. Її тематичний діапазон виявляється по-ренесансному широким: не оминаючи увагою жодного із почуттів, що народжуються у душі закоханої молодої людини (гідність, любов, ревності, підступність, зрада), Великий Бард водночас створює яскраві образи, які зачаровують своєю оптимістичною тональністю, вигадливістю і розумом. Герої Шекспіра живуть в ім'я кохання, щиро вірять у силу почуттів. Їхні надзвичайні віра та рішучість на перший погляд видаються алогічними і парадоксальними. Однак веронці є дітьми свого часу, які діють згідно з неписаним «кодексом честі джентльмена» епохи Відродження, який може здатися сучасному читачеві надміру ідеалізованим чи навіть абсурдним. Таким чином, банальне нерозуміння аксіологічних орієнтацій персонажів В. Шекспіра багато в чому визначи-

ло майбутню долю комедії і спричинило виникнення своєрідного курйозу: цей твір найрідше з усіх п'єс видатного англійського драматурга ставився на театральній сцені [1, с. 76].

Західні фахівці в галузі літературознавства вважають цю комедію першою серед написаних п'єс В. Шекспіра [3, с. 135]. Як доказ цьому вони наводять один із ранніх переліків творів Великого Барда, створений у 1598 р. письменником-єлизаветинцем Френсісом Мерезом, який відкривається твором під назвою «Джентльмени з Верони» [2, с. 390]. Е. Діксон припускає, що комедія була написана у період між 1589 та 1590 роками [4, с. 321].

У радянському літературознавстві за цим твором міцно закріпилася репутація першої і загалом не досить вдалої спроби Великого Барда в жанрі романтичної комедії. Авторитетні західні спеціалісти також сприймають цю п'єсу досить неоднозначно, характеризуючи її, з одного боку, як джерело розробки сюжетів і персонажів у пізніших комедіях драматурга, а з іншого – як символ непохитної віри молодого автора в ідеалізовані приписи єлизаветинської моралі [3, с. 138; 4, с. 324]. Такі уявлення щодо комедії зазвичай аргументовано певною схематичністю композиції, численними неточностями в тексті твору, широким використанням евфуїстичної мови та психологічною необґрунтованістю вчинків персонажів [1, с. 78; 3, с. 137; 4, с. 323].

Проте найбільш спірним питанням залишається саме фінальна сцена п'єси, що не лише видається поспішною і недостатньо переконливою, а й породжує у реципієнта, що не володіє фоновими знаннями з контексту етико-естетичних цінностей англійського Відродження, почуття розчарованості та «мистецької ошуканості». Отже, у цілому маємо констатувати, що в українській та зарубіжній літературознавчій науці досить рідко робилися спроби проаналізувати суперечності фіналу «Двох воронців» крізь призму орієнтирів ренесансного світобачення з використанням досягнень сучасної теорії комічного. Втім, саме такий підхід видається найбільш виправданим і продуктивним.

Звернімося безпосередньо до подій комедії. Дія останньої сцени п'ятого акту п'єси відбувається у лісі неподалік Мілана. Протей рятує Сильвію з полону лісових розбійників. Коли дівчина продовжує відштовхувати його, юнак вирішує узяти її кохання силою, не знаючи, що

за ними спостерігає Валентин, який у вигнанні очолив розбійницьку ватагу:

PROTEUS:

Nay, if the gentle spirit of moving words
Can no way change you to a milder form,
I'll woo you like a soldier, at arms' end,

And love you 'gainst the nature of love – force
ye [9, с. 25].

Валентин з'являється зі свого сховку і звинувачує веронця у підступності та зраді дружби. У п'яти наступних рядках п'єси Протей широко вибачається і ватажок лісових розбійників не лише без вагань пробачає юнака, а й пропонує колишньому супротивнику свою кохану Сильвію:

And, that my love may appear plain and free,
All that was mine in Silvia I give thee [9, с. 25].

Зауважимо, що на сьогодні відомо декілька варіантів прочитання фінальної сцени цієї комедії англійського Барда. Так, зокрема, Р. Квіллер-Кауч, керуючись тим, що до наших часів не дійшов оригінальний рукопис твору, вважає, що п'єса була невдало скорочена одним із католицьких цензур, що здійснював переписування комедії [7, с. 15]. Водночас В. Роскі стверджує, що «Два верноці» – це «така собі карикатура на кохання, що сатирично висміює банальність його сприйняття; присутній у ній і прихований бурлеск» [8, с. 210]. Учений, як бачимо, вважає, що абсурдність і парадоксальність фіналу твору є свідомим задумом драматурга. Існує також думка, що веронці Валентин і Протей символізують дві протилежності внутрішнього світу митця – мінливу та константну – що, втім, легко примирюються у коханні, усуваючи згадану дихотомію [5, с. 395]. К. Ліч наголошує, що розв'язка твору демонструє віру молодого В. Шекспіра у християнське всепрощення та лицарську щедрість, водночас ознаменовуючи перевагу героїчної дружби над романтичним коханням [6, с. 103].

Втім, на нашу думку, жодна із запропонованих інтерпретацій не може вважатися вдалою. Не слід, зокрема, вважати комедію авторським маніфестом благородної чоловічої дружби, яка вивищується над пристрасним коханням – почуттям, що досить часто руйнує незрадливу любов. Незважаючи на те, що одним із джерел сюжету твору стала історія Тітуса і Гісіппуса з «Декамерону» Дж. Боккаччо (Шекспір найімовірніше знав її з англійського переказу Т. Еліота), дружбу Валентина та Протея навряд чи можна назвати героїчною. Друзі Боккаччо схожі один на одного не лише своєю зовнішністю та

поведінкою, їх єднає глибинна спільність поглядів на життя, цей духовний зв'язок виявляється нерозривним ("two souls in body twayne"). Натомість дружба героїв В. Шекспіра з позицій епохи Відродження є радше товариською, при цьому один із них (Протей) намагається у всьому наслідувати іншого (Валентина). Переконливим свідченням цього є очевидна різниця у поглядах молодих людей на кохання. Прикметно, що запальний діалог юнаків є досить гострим та емоційним: любовні переживання Протея Валентин характеризує, використовуючи такі пасажи як "sluggardising" (неробство) та "shapeless idleness" (безформенні лінощі), крім того, у властивій йому евфуїстичній манері Валентин називає закоханого веронця дурнем:

VALENTINE:

However, but a folly bought with wit,
Or else a wit by folly vanquished.

PROTEUS:

So, by your circumstance, you call me fool.

VALENTINE:

So, by your circumstance, I fear you'll prove [9, с. 31].

Неоднозначно можна тлумачити і благородне зречення Валентином коханої в ім'я відродження дружби. Слова героя комедії В. Шекспіра "All that was mine in Silvia I give thee" можуть означати, наприклад, що Протей відтепер зможе поділяти взаємну повагу та приязнь, що існує між Валентином і Джулією. Тобто юнак не мав на увазі фактичного зречення, а лише натякав на поновлення товариських взаємин.

Як бачимо, всі вищезгадані інтерпретації фінальної сцени «Двох веронців» В. Шекспіра пояснюють парадоксальність розв'язки, не звертаючись до історичного та культурного контексту епохи, в яку було створено цей твір. Ігнорування сміхових, іронічних елементів призводить до надмірно спрощеного тлумачення змісту комедії, що виправдовує незрозумілі моменти недосвідченістю драматурга і жанровими обмеженнями романтичної комедії.

Вважаємо, що цей твір Великого Барда присвячений проблемі дорослішання, здобуття життєвого досвіду, становлення справжнього джентльмена. При цьому іронічність комедії В. Шекспіра проявляється навіть в іменах головних героїв, які драматург обрав не випадково. Так, на початку твору Протей, ім'я якого походить від давньогрецького божества, що могло змінювати свою подобу, постає справжнім утіленням вірності і відданості в коханні. Натомість

Валентин, чиє ім'я за ренесансною традицією у літературі давали ідеальним коханцям, зневажливо нехтує цим почуттям, яке, на думку молодого веронця, лише губить людину.

Не менш іронічною є і назва комедії, що в оригіналі звучить як "The Two Gentlemen of Verona". При цьому у свідомості читача виникає образ мужніх і благородних друзів, що відповідають критеріям, які висувались в епоху Відродження до джентльменів: вони понад усе цінують гідність і вірність у коханні й дружбі, поважають людей, що за ієрархією займають вище положення, завжди готові прийти на допомогу прекрасній дамі, ігноруючи власний зиск і не опікуючись самозбереженням. Натомість у творі образи «джентльменів» втілюють недосвідчені юнаки, що обирають не імператив активної дії, а піддаються пустому словесному декларуванню, при цьому стають запеклими супротивниками.

Зауважимо, що жіночі персонажі (Джулія і Сильвія) на контрасті з веронськими юнаками виявляються справді рішучими і незрадливими. Вони не просто красиво говорять про силу любові, а здатні на ризик заради її спасіння: Джулія, перевдягнувшись юнаком, вирушає вслід за коханим, а Сильвія заради зустрічі із вигнанцем Валентином утікає з рідного міста. Залишаючись суперницями, дві дівчини ніколи не опускаються до сварок чи зради.

Цікаво, що, характеризуючи Джулію, донька міланського герцога використовує лексему "gentlewoman": "A virtuous gentlewoman, mild, and beautiful" [9, с. 29]. Натомість Протей і Валентин називаються джентльменами лише в заголовку. Тут варто звернути особливу увагу на те, що іронічність заголовку п'єси не передана в українськомовній та російськомовній перекладацьких версіях цього твору – у перекладі І. Стешенко українською мовою комедія називається «Два веронці», а в перекладі М. Кузміна російською мовою – «Два веронця». Таким чином не відтворено контрасту, що виникає внаслідок протиставлення якостей ідеального ренесансного джентльмена фактичним рисам героїв твору. Вбачається, що така перекладацька концепція порушує авторський задум, віддаляючи нас від адекватного розуміння фінальної сцени п'єси.

Перейдемо безпосередньо до аналізу розв'язки твору В. Шекспіра. В останньому акті юнаки чинять як джентльмени: Валентин пробачає зрадливого земляка і віддає йому свою даму серця, демонструючи при цьому благо-

родне всепрощення і лицарську щедрість. Однак розглянемо ситуацію, у якій перебувають веронці наприкінці комедії. Валентин, не спромігшись ошукати міланського герцога, опинився у вигнанні, де очолив зграю лісових розбійників. Протей, що миттєво зраджує Джулію (“... and so is Julia that I love – that I did love, for now my love is thawed” [9, с. 32]), Валентина (“I cannot now prove constant to myself without some treachery us’d to Valentine” [9, с. 32]), оголошуючи його своїм ворогом, Туріо (“... and now I must be as unjust to Turio” [9, с. 32]), керується зовсім не лицарським принципом “In love, who respects friend?” [9, с. 32]. Його останнім кроком на шляху підлості стає намір згвалтувати Сильвію. При цьому Валентин, звинувачуючи юнака, не стає на захист скривдженої коханої, а наголошує на особистій образі: “The private wound is deepest!” [9, с. 33]. То чи можна за таких обставин вважати веронців джентльменами? Вкрай неочікуваною є їхня поведінка у фіналі, що й має викликати іронічну усмішку глядача, який повинен зрозуміти недоречність учинків юнаків тим обставинам, у яких вони опинилися. Проте, вочевидь, драматург сподівається, що, пройшовши кризу горнило життєвих випробувань, герої п’єси подорослішають і стануть джентльменами вже не на словах. Саме тому у фінальній сцені вчувається авторський оптимізм, що й завершує комедію на романтичній ноті майбутнього щастя Валентина з Сильвією та Протея із Джулією.

Висновки і пропозиції. Таким чином, комедія має підкреслено іронічний характер, показуючи ставлення видатного драматурга до «кодексу джентльмена» ренесансної Англії. У процесі роботи встановлено також, що в окремих випадках авторська іронія не відтворена у перекладі, тобто взагалі не може бути сприйнята вітчизняним читачем: уже сам заголовок комедії, що в оригіналі містить слово “gentlemen”, випущене під час перекладу, покликаний створювати комічний ефект. Безперечно, комізм твору має соціально-детермінований характер і тому його сприйняття напряму залежить від наявності фонових знань про англійське Відродження. Таким чином, розуміння соціальних і культурних реалій доби, поєднане з використанням надбань сучасної теорії комічного, дозволило по-новому витлумачити останню сцену «Двох веронців», розв’язавши парадокс алогізму та навіть абсурдності вчинків персонажів.

Виявляється, що іронія п’єси, яка з легкістю прочитувалася елизаветинськими глядачами, полягає у невідповідності дій і вчинків юних веронців тим обставинам, у яких вони опинилися. Чинячи як благородні джентльмени, вони насправді до фіналу комедії втрачають навіть статус добропорядних громадян: вигнанець Валентин стає очільником розбійницької зграї, а Протей, поступово скочуючись у прірву зрад та лицемірства, погрожує Сильвії згвалтуванням. Авторська іронія тут звучить із відчутною гіркотою та драматизмом, адже молоді люди опиняються у ситуації, що є безвихідною з позицій сучасного світосприйняття. Однак твір, втілюючи ренесансний дух оптимізму, все ж закінчується щасливо: друзі пробачають один одного і знаходять своє кохання. Така зміна настрою можлива, адже герої комедії ще дуже молоді, тому драматург сподівається, що згадані життєві перипетії дозволять їм подорослішати і цінувати вірну дружбу та незрадливе кохання.

Список використаної літератури:

1. Bevington D. Introduction: The Two Gentlemen of Verona / D. Bevington // *The Complete Works of Shakespeare*. – 4th edn. – New York : HarperCollins, 1992. – P. 75–77.
2. Brown J.R. Shakespeare and His Comedies / J.R. Brown. – 2nd ed. – London : Methuen & Co., Ltd., 1962. – 653 p.
3. Chambers E.K. Shakespeare: A Survey / E.K. Chambers. – New York : Hill & Wang, 1958. – 364 p.
4. Dickson A. The Rough Guide to Shakespeare: The Two Gentlemen of Verona / A. Dickson. – London : Rough Guides, 2006. – 458 p.
5. Dowden E. Shakespeare: A Critical Study of His Mind and Art / E. Dowden. – 3rd ed. – New York : Harper and Brothers, 1974. – 548 p.
6. Leech C. The Two Gentlemen of Verona. The Arden Shakespeare / C. Leech. – London : Methuen, 1969. – 127 p.
7. Quiller-Couch A. Introduction / A. Quiller-Couch, J. Dover Wilson // *The Two Gentlemen of Verona: New Cambridge Shakespeare*. – New York : Macmillan – P. 11–23.
8. Rossky W. The Two Gentlemen of Verona as Burlesque / W. Rossky // *English Literary Renaissance*. – 1982. – Vol. 12. – Issue 2. – P. 210–219.
9. Shakespeare W. The Oxford Shakespeare. The Complete Works / ed. by J. Jowett, W. Montgomery, G. Taylor, S. Wells. – New York : Oxford University Press, 1986. – 1344 p.

Корнелюк Б. В. «In love, who respects friend?»: парадокс финальной сцены комедии Вильяма Шекспира «Два веронца»

Статья посвящена анализу финальной сцены комедии В. Шекспира «Два веронца», которая, несмотря на неугасающий интерес специалистов в области литературы к творчеству Великого Барда, остается недостаточно изученной и часто малопонятной. В процессе анализа пьесы было установлено, что она имеет подчеркнuto иронический характер, показывая отношение выдающегося драматурга к «кодексу джентльмена» ренессансной Англии. Ирония этого произведения, которая с легкостью читалась елизаветинскими зрителями, заключается в несоответствии действий и поступков юных веронцев тем обстоятельствам, в которых они оказались. Действуя как благородные джентльмены, они на самом деле до финала комедии теряют даже статус добропорядочных граждан: изгнанник Валентин становится главой разбойничьей ватаги, а Протей, постепенно скатываясь в пропасть измен и лицемерия, угрожает Сильвии изнасилованием. Однако произведение, воплощая ренессансный дух оптимизма, все же заканчивается счастливо: друзья прощают друг друга и находят свою любовь. Такая смена настроения возможна, ведь герои комедии еще очень молоды, поэтому драматург надеется, что упомянутые жизненные перипетии позволят им повзрослеть и дорожить ценностями верной дружбы и любви без измен.

Ключевые слова: комедия, ирония, парадокс, елизаветинская эпоха, социокультурный контекст.

Korneliuk B. “In love, who respects friend?”: the paradox of the finale of William Shakespeare’s comedy “The Two Gentlemen of Verona”

The article is devoted to analysis of the final scene of the early Shakespeare's comedy “Two Gentlemen of Verona”, which, despite the enduring interest of specialists in the field of literature to the works of the Great Bard, remains understudied and sometimes even obscure. On the pages of numerous Western studies of the play, we can observe a significant trend towards a simplified interpretation of the controversial scenes, particularly the finale. Its paradox is explained by the lack of experience of the young playwright, who had only been on the path of developing his creative capabilities. The results obtained in the course of the study provide the evidence to argue that the comedy has ironic character, showing the attitude of the outstanding playwright to the so called “gentleman’s code” of Renaissance England. It turns out that the irony of the play, which was easily detected and decoded by the Elizabethan audience lies in the mismatch of actions and behavior of the young noblemen of Verona to the circumstances in which they found themselves. Persistently acting as noble gentlemen, until the finale of the comedy they even lose the status of decent citizens: the banished Valentine becomes the head of the criminal pack, Proteus, gradually slipping into the abyss of infidelity and hypocrisy, even threatens to rape Silvia. The author’s irony here sounds with a noticeable bitterness and drama, because young people are in a situation that is hopeless from the standpoint of the modern worldview. However, the work, which embodies the Renaissance spirit of optimism, all ends happily: friends forgive each other and find love. This change of mood is possible, because the characters of comedy are still very young, so the playwright hopes that the vicissitudes of life will allow them to grow up and to cherish the values of real friendship and true love.

Key words: comedy, irony, paradox, Elizabethan era, social and cultural context.